

Kezdeményezés a magyarörmények ismertebbé tételéért

Múlt...

Egy olyan keresztény közösségről szeretnék szólni a következőkben, amely bebocsátást kért s kapott a történelmi Magyarországon. Mindezt a következő évszázadokban kiváló teljesítménnyel meg a befogadó országgal s nemzettel való nagyfokú azonosulással hálálta meg. Ez a többség-kisebbség viszonyulás a mai népvándoroltatás időszakára nézve is tanulságokkal szolgálhat.

A magyarörmények legjelentősebb betelepülési hulláma a 17. század utolsó harmadára tehető. Miután a török terjeszkedés elől menekülni kényszerültek már két-három évszázaddal korábban, a velünk szomszédos Lengyelországban (Galíciában) és Moldvában is kiépítettek jelentékeny kereskedelmi, vallási központokat. A török-lengyel harcok dúlásai következtében a hagyomány szerint 1672-ben érkezett az általuk jól ismert szorosokon az első nagyobb csoportjuk Erdélybe, amelyet több éves folyamatként kell felfognunk. Apafi Mihály fejedelem jószívvel fogadta őket: Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Görgényszentimrén, Petelén, Marosfelfaluban, Kantán, valamint saját ebesfalvi birtokán telepítette le őket. Már ő, de fia, II. Apafi Mihály is különböző kiváltságokban részesítette őket: szabadon választhattak bírót, szabadon kereskedhettek, kereskedelmi ügyekben pedig a görög kompániához fellebbezhetek.¹

Származásföldrajzilag heterogén, szociológiai szempontból viszont homogén, főként kézművesekből és kereskedőkből álló csoport alkotta e kolóniát.² A beköltöző családok száma 300 alatt lehetett, ami később durván megtízszereződött.³

Besztercéről – ahol a vezető rétegük, a legtökeesebb, jómódú családok éltek –, a szászok 1712-ben kiűzték a számukra nemkívánatos konkurenciát. Ezt követően költöztek át Szamosújvárra (Armenopolis), ahol megalapították az „örmény metropolist”, amely az egyetlen, terv alapján épült város lett Erdélyben. Barokk épületei, templomai sajátos szint képviselnek, tükrözvén egykori lakóik jólétét. Szamosújvár 1726-ban, Ebesfalva 1733-ban kapott kiváltságlevelet III. Károlytól – utóbbi ekkortól az Erzsébetváros (Elisabethopolis) nevet viseli. E két település képezte a kezdetben egységes *compagnia* belső és külső alkotórészét. A székelyföldi örmények so-

káig az erzsébetvárosi bíró joghatósága alá tartoztak, de 1715-től a szentmiklósi és szépvízi örmény bíró volt az elsőfokú hatóság az ott élők számára, szabad királyi városi rangot II. Józseftől kaptak.⁴

Az udvar tehát különösen pártfogolta őket, hisz beleillettek az udvar merkantilista gazdaságpolitikájába, a török és zsidó alattvalókat kívánták velük kiszorítani a keleti kereskedelemből, a katolikussá vált vallásuk pedig az ellenreformáció folyamatában nyert jelentőséget.⁵

Eredeti vallásuk szerint az *örmény apostoli egyházhoz* – a világ első államvallássá vált keresztény egyházhoz – tartoztak. Apafi idején a nyilvános vallásgyakorlás jogát nem tudták megszerezni, így kezdetben magánházaknál, később bérelt fakápolnáknál végezték a liturgiájukat. A 17. század végén Szebelébi Bertalan kézdíszentléleki plébános és püspöki helynök két kápolnában engedélyezte a saját rítusú istentiszteleteik tartását.⁶

Az évszázad utolsó évtizedeiben – hathatós szentszéki, magyar katolikus egyházi és Habsburg udvari támogatással –, a *rekatolizáció* nagy lendületet vett az ortodox erdélyi románok és a felsőmagyarországi rutének körében. Ebben az összefüggésben a protestánsellenes hatalmi játszma részévé vált az örmény apostoli egyház. Bár Minas püspökük vezetésével egy részük ellenezte, az erdélyi örmények Lembergben 1681-ben deklarálták az uniót, elismerve a pápa primátusát. A folyamatot *Oxendius Virziresco* missziós unitus örmény pap vitte végig sikeresen 1709-ig.

Az általa alapított és felépített Szamosújvár mellett Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz kanonizálódott örmény kolóniaként, amely nem csupán az örmények nagyobb számának, hanem mindenekelőtt az *örmény katolikus egyház* húzóerejének köszönhető. Ott építették fel első, szerényebb kőtemplomaikat, majd monumentális szentegyházaikat. Építészetiileg a helyi hagyományba igyekeztek beilleszkedni, a szamosújvári Salamon-templom például a vidék késő gótikus falusi templomainak alaprajzát követi.⁷ Az erzsébetvárosiak első templomukat 1725-ben építették a Szentháromság tiszteletére, ahová négy év múlva mechitarista szerzetesek érkeztek. A ma is álló hatalmas Istenházát 1766–91 között emelték, védőszentje Árpád-házi Szent Erzsébet. Mellette még kilenc kápolna és templom épült a városban a hívek adakozásából.⁸

Virziresco apostoli helynök, majd püspök Szamosújváron nemcsak a lelkeket gondozta, hanem kialakította a sajátos örmény barokk városképet a kereskedő polgárság számára, amely stílus a környék városi és nemesi hagyományai-
ba is illeszkedett.⁹ Létrehozta az örmény tímárcehet, megalkotván annak alapszabályát. A Rá-

kóczi-szabadságharc alatt a protestáns rendek által kiutasított Ilyés András püspök felkérésére ellátta a latin hívek gondozását is: papokat szentelt, harangokat áldott meg, házassági ügyekben bíraskodott, főpapi infuláns miséket végzett, szent olajokat szentelt.¹⁰

A kézműves bőrfeldolgozás a szintén az örmények által űzött mészárosra meg a marha- és bőrkereskedelemre épült. Az Erdélyben monopolhelyzetet kivívott állatkereskedők Moldva, Havasalföld mellett eljutottak Bécsig, a délnémet és itáliai városokig. A szegényebb vándorkereskedők pedig a vidék áruellátásában játszottak fontos szerepet. Szétterjedvén az országban, a 18. században már az Alföldön béreltek pusztákat állattartásra, anyagi helyzetük már a *nemesség megszerzését* is lehetővé tették. A Székelyföldön *fafeldolgozással és kereskedelemmel*, valamint a modern *pénzforgalom* meghonosítással foglalkoztak, utóbbi révén a városiadósást is elősegítvén.¹¹

A magyar közjog a betelepedés után egy évszázadig különleges jogállású idegenekként kezelte őket, de 1776-ban sor került a *jogi integrációjukra* is: ekkortól fogva közhivatalokat is betölthettek, ezáltal jogaik és kötelességeik megegyeztek az államalkotó többségével.¹² Megnyílván ez által előtűnik a *társadalmi és térbeli mobilitás*, a *földbirtokszerzés* lehetősége is (pl. a Bánágban), szétszóródtak az országban, újabb *közigazgatási, értelmiségi pályákra kerülhettek* is érthettek el rendkívüli sikereket.

A korábban lezajlott vallási uniójuk s az utóbb említett emancipációjuk és migrációjuk a Kárpát-medencében igen ritka *politikai és társadalmi integrációt* eredményezett. *Kabdebó Lóránt* a folyamat lényegét abban látja, hogy „a magyarörmények több mint három évszázad alatt úgy váltak magyarrá, hogy származásuk öntudatát megtartották. A befogadó nemzet legjobb polgárává igyekeztek válni, minden sorsdöntő és minden békés időszakban egyaránt.”¹³ Nem csupán asszimilálódtak, egészen és tiszta szívből magyarrá lettek! Annak érzik magukat lelkükben, ezt vallják írásban és tetteikben. „Orbán Balázs szavaival élve, nem éltek vissza soha új hazájuk vendégszeretetével, amely őket legnehezebb üldöztetések korában befogadta. ezen életrevaló nemzettörödédek átérezte, mivel tartoznak e hazának és méltónak bizonyult arra, hogy mint magyarörmény e nemzet fiai közé számítson.”¹⁴

„A 19. század erdélyi örménysége előtt valóban nem volt más lehetőség, mint betagozódni abba a társadalomba, amelybe elődeik már gyökeret vertek, s a közvélekedés által örmény jellemzőknek tartott tulajdonságaikat – becsületesség, szorgalom, hagyománytisztelet, takarékoság, közügyek iránti elkötelezett áldozatkészség,

családszeretet, polgári erények – a gazdaság terén elért sikerek után a társadalmi sikeresség szolgálatába állították (...) A század utolsó évtizedeiben a kulturális és társadalmi élet szinte minden területén kiemelkedő helyet foglaltak el az örmények.”¹⁵ Országos arányszámukhoz képest egyértelműen felülreprezentáltak voltak a korabeli Magyarország elitjében.

E sorok szerzője nagyobb tanulmányban foglalta össze s elő is adta a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület 2015. novemberi konferenciáján, Csíkszeredában¹⁶ a magyarörmények hozzájárulását a magyarság építményéhez.¹⁷

...közel múlt és jelen

Az 1997 februárjában alakult *Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (EÖGYKE)* volt az, amely újraszervezte az erdélyi örmény közösséget a rendszerváltozás után Magyarországon. A pártállami időkben a megfélemlített emberek a származásukról, egyházi hovatarozásukról nem beszélhettek, így ezek a családokon belül is megfakultak a tiltás, megtorlás miatt.

1994-től a nemzetiségi önkormányzatisággal együtt, kitartó munkával lehetővé vált – Nemeskürty István gondolatát leképezve „parázs a hamu alatt” – újraéleszteni az emberekben az örmény kulturális és katolikus hitéleti identitást, a származástudatot. Ezt a szisztematikus munkát vállalta fel az egyesület és végzi mintegy húsz éve. Munkaformáik a Fővárosi Örmény Klub működtetése, az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek havilap kiadása (XX. évfolyam), az Erdélyi Örmény Múzeum könyvsorozat elindítása (eddig 21 kiadvány), kiállítások, örmény kulturális hetek, konferenciák stb.

A hazai örmény közösség (tágabb értelemben az örménység) történetének, kulturális értékeinek a széles körben való népszerűsítése érdekében elhatározták, hogy országos tanulmányi versenyt indítanak az állami- és egyházi magyar középiskolák között, hogy a fiatalságon keresztül minél több emberrel megismertessük a Kárpát-medencébe 350 évvel ezelőtt befogadott erdélyi örménység dicső múltját, jelenét. Így született meg a *Velünk élő kultúrák: Örmények országos középiskolai tanulmányi verseny/vetélkedő* gondolata, melynek során bizonyosságot adtak arról, hogy a magyarörmények teljes mértékben integrálódtak a magyar nemzetbe, a kultúrájuk egyidejűleg magyar és erdélyi örmény kultúráként élhető meg mindenki számára. A kezdeményezés mellé odaállt az emberi erőforrások minisztere, a nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes, valamint a hazai katolikus egyház feje is, erkölcsi és anyagi támogatásuk súlyt adott a tudáspróbának.

2015 nyarán az ország élvonalbeli **egyházi és világi** középiskolái közül kiválasztottak 21-et, amelyeknek vezetőit elektronikus levélben felkérték a **meghívásos** versenyen való részvételre. A kiválasztásnál törekedtek egyfelől az arányos területi eloszlásra, arra, hogy kisebb települések is bekapcsolódhassanak, másfelől az egyházi és világi intézmények megközelítően azonos számára, továbbá az egyháziakon belül a római és görög katolikus, valamint a református és evangélikus tanintézetek egymás mellettségére is. Közülük **19 intézmény** jelzett vissza, hogy részt kíván venni a versenyben.

A rendezők a felkészítő tanárokkal folyamatos e-mail és telefonkapcsolatban álltak. Az egyesület a verseny témáit 14 pontban foglalta össze, amelynek pontjaihoz részletes forrásjegyzéket csatoltak. A nyár folyamán összeállítottak egy olyan felkészítő anyagot, amely papír és CD-ROM alakban, valamint az egyesület honlapján (<http://magyarormeny.hu/index.php?apps=news&article=28>) együttesen alkalmas volt a részt vevő csapatok alapos felkészülésére. Az őszi elején, szeptemberben elküldték a nevezett intézményeknek, kísérő jegyzékkel, adománylevéllal, kérve egyben, hogy a teljes anyag kerüljön az iskola könyvtárának állományába.

Október hónapban a verseny ötletgazdájának, dr. Issekutz Saroltának a vezetésével a lebonyolító stáb kialakította és elküldte a csapatoknak a **versenyszabályzatot**. November első felében elkészítették az elődöntő forgatókönyvét, **feladatlapját és megoldókulcsát**.

2015. november 21-én egyazon időpontban online lebonyolították a verseny **elődöntőjét**. Először dr. Issekutz Sarolta egyesületi elnök néhány perces videó-üzenetben üdvözölte a résztvevőket, majd pontban 9 órakor e-mailben megkapta minden csapat a feladatlapot. A csapatok számára a korábban megkapott felkészítő anyag használható volt, ám a szó szerinti plagiálás elkerülésére felhívták a figyelmüket. A válaszadásra, kidolgozásra 3 óra állt a rendelkezésükre, a csapattagok közötti munkamegosztásban szabad kezűket kaptak. 12 óráig mind a 19 csapat **elektronikusan** megküldte a kitöltött feladatlapját a biztonság kedvéért az egyesült által megadott két független elektronikus levélcímre.

A következő két hétben a rendezők által felkért szakmai zsűri kiértékelte a feladatlapokat. December hónap folyamán értesítették a csapatokat arról, hogy bejutottak-e a döntőbe vagy sem, így a továbbjutottaknak kellő idejük maradt a döntőre való felkészülésre. A **döntőbe** a következő öt csapat került:

Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium és Kollégium

Bolyai János Gimnázium – Kecskemét
Kazinczy Ferenc Gimnázium – Győr
Móricz Zsigmond Gimnázium – Budapest és
SZTE Gyakorló Gimnáziuma – Szeged.

Az elődöntő valamennyi versenyzőjének és felkészítő tanárának a munkáját oklevéllel és könyvadománnyal köszönték meg.

Már az őszi folyamán megkeresték és felkérték azt a történelemtanárt, aki egyfelől alkalmas a döntő feladatainak összeállításában való részvételre, másfelől a **játékvezetésre**. A kiválasztásakor szempont volt a szakmai felkészültség, a téma iránti fogékonyság, a hasonló versenyek vezetésében szerzett gyakorlat, továbbá a nagyközönség előtti szereplésben való jártassága is. Egy a versenyben nem érintett középiskola, a budai Szent Imre Gimnázium pedagógusában, a moldvai csángó népzenei játszó Berka Együttes muzsikusában, Endródi Szabolcsban találták meg ezt a személyt, aki már a döntő mezőnyének kialakulásakor intenzíven bekapcsolódott a stáb munkájába.

2016. január hónapban részletesen megtervezték a döntő lebonyolítását, és februárban, tájékoztatták a felkészítő tanárokat s rajtuk keresztül a diákokat a részletekről. Az elődöntő felkészítési anyagait továbbiakkal egészítették ki, amelyeket az egyesület honlapjáról és az internetről elérhetőkké tettek.

2016. március 19-én lebonyolították le a **döntőt** a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumban. Az érintett csapatok „holdudvarán” kívül a magyarörmény közösség mintegy hatvan tagja is kíváncsi volt a megmérettetésre, beleértve az örmény katolikus templom lelkipásztorát, nemzetiségi önkormányzati vezetőket, színházi és zenei előadóművészeket, fiatalokat is. A verseny feladatai a korábban közzétett versenytémák szinte valamennyi témakörét érintették. A csapatok kétszer 2-2,5 órás, részben helyben, részben előre megkapott szóbeli, kis részt pedig helyben, írásban megoldható feladatokat kaptak. Kiemelkedett közülük annak a helytörténeti vizsgálódásnak a prezentációja, amelyet szűkebb-tágabb lakókörnyezetük örmény vonatkozásairól adhattak elő, emellett szabadon megválasztott formájú örmény témát is feldolgoztak. A zsűri tagjait a téma jeles hazai és erdélyi szakemberei közül kérték fel.

A tizenöt részfeladat pontszámainak összesítéséként első helyezést ért el a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium csapata, Lőrinczy Anna tanárnő vezetésével. Őket követte az Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium, felkészítő tanáruk: dr. Péterfi Gábor. Bronzérmes lett a kecskeméti Bolyai János Gimnázium „válogatottja”, őket Harkai Hajnalka tanárnő készítette fel. A 4. és 5. helyen a

Szegedi Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziumának és a fővárosi Móricz Zsigmond Gimnáziumnak a csapata végzett, Blazovich Péter Márk és Lugosi Zsolt tanár urak irányításával.

A versenyt **kulturális program** zárta le, amelynek során a magyarörmény és anyaországi örökségből mutattak be a meghívott művészek színvonalas ízelítőt. A vendégek a nap folyamán az **örmény konyha ízeivel** is megismerkedhettek.

A győztes csapat április 25. – május 1. között egyhetes erdélyi körutazáson vehetett részt, amelyen a magyarörmény, a magyar és a székely kultúra meg történelem nevezetes helyszíneit kereshették fel, szakképzett vezetés mellett. Az ezüstérmesek jutalma május 7-én egynapos bécsi kirándulás volt az örmény Mechitarista Rend rendháza és az osztrák főváros magyar emlékei felkeresésével. (E program költségeit a Fővárosi Örmény Önkormányzat vállalta magára.) Másnap a harmadik helyezetteket látta vendégül Budapesten az örmény katolikus templomban és múzeumban a rendező egyesület. **Különdíjakat** nyújtott át a helyszínen még az Ifjúsági Caritas Egyesület és a Ferencvárosi Örmény Önkormányzat, így senki sem maradt ajándék nélkül. A döntő valamennyi versenyzője és felkészítő tanára ezen kívül könyvjutalomban is részesült.

A verseny messzemenően elérte célját: a magyarörmény és örmény történelem, kultúra széleskörű megismertetését. **Több száz** diák és családtagjaik, a felkészítő pedagógusok, a bevont iskolák honlapjait látogatók, a könyvtáraik jövőbeni olvasói, az írott és elektronikus sajtóközlemények közönsége, itthon és jelenlegi határainkon túl, potenciálisan **több ezres** táborot tesznek ki. Gyakorlatilag egy teljes tanéven keresztül visszatérő témát jelentett ez a jelentős kulturális örökség, amelybe egy nagyon fogékony életkorú réteg: a középiskolások áshatták bele magukat, mélyülhettek el a hivatalos tananyag részét nem képező történelmi, művészeti, földrajzi, nemzeti-széleskörű és más vonatkozásaiban. Akiket ez az ügy megérintett, a jövőben már fogékonyak lesznek az örmény közösséget érintő bármilyen információkra, így sikerült őket érzékenyvé tenni, „beoltani”, alkalmassá tenni akár a környezetük pozitív befolyásolására is.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a magyarörmény közösség tervezi a verseny kiterjesztését, **folytatását** a jövőben az **erdélyi** nemzetársai irányába is. Tudomásunk van arról is, hogy a **többi magyarországi nemzeti-ség** egyike-másika érdeklődik a maga közösségének ismertté tétele céljából hasonló vetélkedő megrendezése iránt. Az oktatásirányítás a történelem-, földrajz-, honismereti, nyelv- és irodalomoktatás **tananyagának fejlesztése** során, valamint a pedagógus-továbbképzések anyagába is tervezi

bevenni a külhoni magyarságra meg a hazai nemzetiségekre – közöttük a magyarörménységre – vonatkozó ismeretek hangsúlyos bővítését. Reményeink szerint egyszer önálló tantárggyá is fejlődhetnek a nemzetiségi ismeretek. Nem kizárt az sem, hogy épp a jeles magyarörmények munkásságának megismerése által, egyes fiatalok vagy idősebbek felfedezik azokat a **gyökereket**, amelyek e közösséghez köthetik őket.

A nemzet egészéért és a Kárpát-medencei népek kulturális kapcsolattartásáért egyaránt felelősséget érző Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület szívből gratulál az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek e nagyszerű kezdeményezéshez, és további sikeres közösségmegtartó munkát kíván.

Jegyzetek

¹ Pál Judit: Az erdélyi örmények a betelepedéstől a beilleszkedésig. In: (Kovács Bálint, Pál Emese szerk. :) Távol az Araráttól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében. Budapest, 2013. 9–10.

² Krajcsir Piroška: A magyarországi örmény kolónia és néprajzkutatás a századfordulón. In: Székely A. B. (szerk.), Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin nemzetiségek néprajzából 8. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2011. 194.

³ Ld. Pál Judit: Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. = Erdélyi Múzeum, LIX. (1997), no. 1–2., 104–120.

⁴ Pál J. 2013. i. m. 10–11.

⁵ Pál J. 2013. i. m. 12.

⁶ Pál Emese: az erdélyi örmények szakrális művészeti emlékei. In: Kovács Bálint, Pál Emese (szerk.), 2013. i. m. 73.

⁷ Pál Emese, 2013. i. m. 74–75.

⁸ (Szerző nélkül:) Örmény értékek védelmében = F XVI., no. 180. (2012. február), 25.

⁹ Tamáska Máté: Kultúrák szintézise Szamosújvár városképében. In: Kovács Bálint, Pál Emese szerk. 2013. i. m. 65–66.

¹⁰ Fancsali János (szerk.): Magyarörmény életrajzi lexikon II. kötet. Budaörs, 2014. 192–193.

¹¹ Pál J. 2013. i. m. 12–14.

¹² Kali Kinga: Kulturális stratégiák: armenizmus és neoarmenizmus. In (Székely András Bertalan szerk.): Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből 7. (2014) Budapest, 2014. 273.

¹³ Kabdebó Lóránt: Magyarörmények. In: (Alexa Károly szerk. :) Távol az Araráttól... A magyarörmény irodalom. Budapest, 2014. 232.

¹⁴ Dr. Száva Tibor-Sándor: A csíkszépvízi Száva család. Csíkszereda, 2000.) 9., 7.

¹⁵ Krajcsir, 2011. i. m. 196.

¹⁶ A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karral közös rendezvény „Megmaradni, de hogyan? Adalékok a közösségi identitás szempontjainak interdiszciplináris megközelítéséhez” címmel.

¹⁷ Székely András Bertalan: Ördögviszavátozás Csíkszeredában = Székelyföld XX., no. 2. 111–135. (2016. febr.) <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=Mjg3NA==>